

אבל בין כוס שלישי לרביעי, לא ישתה, כדי שלא ישתכר ולא יוכל לגמור את ההלל.

גמרא:

אמר ליה רב חנן לרבא: שמע מינה ממשנתנו כי ברכת המזון טעונה כוס! שהרי הכוס השלישי אינו בא אלא בשביל ברכת המזון.

אמר ליה רבא: לעולם, בשאר ימות השנה אין צריך כוס לברכת המזון. וכאן גם כן אין הכוס בא בשביל ברכת המזון. אלא, ארבע כפי תיקנו רבנן לשתות בליל הסדר משום דרך חירות. ובל חד וחד נעביד ביה מצוה, ראוי שיעשה בו מצוה [הכוס הראשון] אומר עליו קידוש, השני אומר עליו את ההגדה, השלישי אומר עליו ברכת המזון, הרביעי גומר עליו את ההלל].

שנינו במשנה: רביעי, גומר עליו את ההלל,

ואומר עליו ברכת השיר.

והוינן בה: מאי ברכת השיר?

ק"ח-א

ומשנינן: רב יהודה אמר: "יהללך ה' אלהינו" שאומרים תמיד אחר הלל, וחותם ב"מלך מהולל בתשבחות", וברכת השיר היינו ברכת השבח.

ורבי יוחנן אמר: "נשמת כל חי" זו היא ברכת השיר המוזכרת במשנה. ולא "יהללך", שהרי אומרים את "יהללך" בכל פעם שאומרים הלל, ומה באה המשנה להשמיענו. אלא ודאי שצריך להוסיף עוד ברכה, מלבד "יהללך".

תנו רבנן: כוס רביעי, גומר עליו את ההלל, ואומר⁽⁴²⁾ הלל הגדול [ולקמן מפרש לה], דברי רבי טרפון.

ויש אומרים: שאומר "מזמור לדוד ה' רועי לא אחסר", להודות על המזון שאכלו.

הגדול, ובמשנה ברורה מבאר שם שהכוונה היא שכשאמר את ההלל בכוס רביעית, לא בירך אחריו, ולכן יכול להוסיף כוס חמישית להלל הגדול ולברך עליו מלך מהולל בתשבחות. אולם אם גמר את ההלל כדין ובירך עליו מלך מהולל בתשבחות על כוס רביעית, שוב אינו יכול לחזור ולומר הלל הגדול על כוס חמישית, שהרי לא יוכל לחזור ולברך עליו מלך מהולל או ישתבח, שתקנו רק ברכה אחת, ולשתות כוס חמישית על ידי אמירת הלל הגדול בלי ברכה אין היתר. אולם בביאור הלכה הוא מסתפק בזה ומביא פוסקים שמתיר לשתות כוס חמישית על ידי אמירת הלל הגדול ואף שלא יברך אחריו. אולם גם בזה נחלקו הדעות יש אומרים שזה רק בתנאי שלא אמר הלל הגדול על כוס רביעי, ויש

42. בענין הלל הגדול נחלקו הראשונים, הבעל המאור לומד שזה מחלוקת בין המשנה ובין רבי טרפון, שרבי טרפון סובר שיש חיוב של חמש כוסות, ועל כוס חמישי אומרים את ההלל הגדול, ואילו המשנה סוברת שחייבים רק ד' כוסות ואין חיוב לומר הלל הגדול והלכה כמשנתנו. הרמב"ן והר"ן סוברים שאין חיוב לשתות כוס חמישי, אלא אם רוצה, שותה ואומר עליו הלל הגדול, והר"ן מוסיף, שאף שזה רשות, מכל מקום זה מצוה מן המובחר. ואילו דעת רש"י והרשב"ם שאין כוס חמישית, והלל הגדול אומרים על כוס רביעית וכן פסק השלחן ערוך להלכה בסימן ת"פ סעיף א', אולם כתב הרמ"א בסימן תפ"א סעיף א' שמי שמאד צמא יכול לשתות כוס חמישית ויאמר עליו הלל

והכי קאמר: "כי טוב, כי לעולם חסדו", שחסד הוא עושה לעולם ב"כי טוב", בטוב שנתן לו לאדם, בכך שלוקחו ממנו תמורת גופו.

אמר רבי יוחנן: קשין מזונותיו של אדם כפליים ביולדה, שצער הטירחה אחר מזונות כפולה מצער הלידה.

דאילו ביולדה כתיב "בעצב תלדי בנים", ובמזונות כתיב "בעצבון תאכלנה כל ימי חיך", ו"בעצבון" משמע לשון רבים [מהרש"א].

ואמר רבי יוחנן: קשין מזונותיו של אדם יותר מן הנאולה.

דאילו בגאולה כתיב "המלאך הגואל אותי מכל רע", מלאך בעלמא. ואילו במזונות כתיב "האלהים הרועה אותי", דהיינו הקב"ה בעצמו.

אמר רבי יהושע בן לוי: בשעה שאמר הקב"ה לאדם "וקיץ ודרדר תצמיח לך", זלגו עיניו דמעות. אמר לפניו: רבונו של עולם! וכי אני וחמורי נאכל באכוס אחד? שחשב אדם הראשון כי גם הוא יאכל קוצים ודרדרים.

כיון שאמר לו הקב"ה "בזיעת אפך תאכל לחם", נתקררה דעתו.

אמר רבי שמעון בן לקיש: אשרינו אם עמדנו בראשונה, שבכל זאת לא שוה לנו מה שאמר "בזיעת אפך". שיותר טוב אילו היינו כקודם החטא של אדם הראשון,

והוינן בה: מהיכן הלל הגדול?

ומשנינן: רבי יהודה אומר: מ"הודו לה' כי טוב" עד "נהרות בבל" [תהלים קלן].

ורבי יוחנן אומר: מ"שיר המעלות" עד "נהרות בבל".

רב אחא בר יעקב אמר, מ"כי יעקב בחר לו יה" [שם קל"ה] עד "נהרות בבל".

ולמה נקרא שמו הלל הגדול?

אמר רבי יוחנן: מפני שהקב"ה יושב ברומו של עולם ומחלק מזונות לכל בריה, והיינו דבר גדול. ולכן נקרא הלל הגדול לפי שכתוב שם "נותן לחם לכל בשר".

אמר רבי יהושע בן לוי: הני עשרים וששה "הודו" שבהלל הגדול [שיש שם עשרים וששה פסוקים ומשמעות כל פסוק ופסוק היא כאילו כתוב בו "הודו" בתחילתו], כנגד מי? כנגד עשרים וששה דורות שברא הקב"ה בעולמו ולא נתן להם תורה, שהתורה ניתנה רק אחר עשרים וששה דורות מאדם הראשון, וזן אותם בחסדו אף שלא היו ראויים לכך בלי תורה.

אמר רב חסדא: מאי מהו הביאור בהאי דכתיב "הודו לה' כי טוב"? ביאורו: הודו לה', שגובה חובתו של אדם אם חטא, בטובתו, בטובה שהשפיע עליו. עשיר, בשורו, ואת עני, בשיו, יתום, בכיצתו, ואלמנה בתרנגולתה! שמפסידים ממון ומכפר בכך על גופם.

כוס חמישי [ועיין עוד בטור שהאריך הרבה בזה].

אומרים שאפילו אמר כבר הלל הגדול, יכול לחזור ולאומרו ובלי ברכה בסופו ולשתות עליו

אמר רבי אלעזר בן עזריה: קשין נקביו של אדם כשהוא עצור, כיום המיתה, ובקריעת ים סוף.

שנאמר "מהר צועה [לשון עצור] להפתח, ולא ימות", וכתוב בתריה "רוגע הים ויהמו גליו".

ואמר רב ששת משום רבי אלעזר בן עזריה: כל המבזה את המועדות, (43) שעושה מלאכה בחול המועד, כאילו עובד עבודה זרה.

שנאמר "אלהי מסכה לא תעשה לך", וכתוב בתריה "את חג המצות תשמור". [ומפסוק זה אנו לומדים איסור מלאכה בחול המועד. רשב"ם].

ואמר רב ששת משום רבי אלעזר בן עזריה: כל המספר לשון הרע, (44) וכל

שהיתה פרנסתנו מצוייה בלא טורח [מהרש"א].

אמר אביו: [גירסת מהרש"א] ועדיין לא פלטינן מינה, איננו מופקעים לגמרי מכך. דקא אכלינן עיסבי דדברא, עשבי השדה בלי טורח כלל, כלומר, נשאר לנו קצת מהמצב של אדם הראשון לפני החטא.

אמר רב שיוזבי משמיה דרבי אלעזר בן עזריה: קשין מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף.

כלומר, שנס גדול עושה הקב"ה למי שהוא נותן לו מזונות כאשר עשה לישראל שקרע להם ים סוף [והנפקא מינה מזה כדי שיבקש אדם רחמים על מזונותיו, רשב"ם].

דכתיב "נותן לחם לכל בשר", וסמיך ליה "לגזור ים סוף לגזורים".

יום טוב וחייבים לאכול סעודת לחם בחול המועד, ועוד אפשר לומר שאף אם אין מצוה לאכול לחם, על כל פנים יש מצוה לקדשו באכילה ושתיה כמפורש במכילתא, והיינו לאכול בו ארוחה מכובדת יותר מכפי הנהוג בימות החול, ולכן נקרא מבזה, מפני שמתנהג בו כאילו הוא יום חול.

44. כתב החפץ חיים בשער הזכירה פרק ה' שאדם שמדבר לשון הרע, נגרע על ידי זה ממדרגת מין האנושי ונעשה גרוע יותר מכלב, כמו שאמרו בפסחים כל המספר לשון הרע ראוי להשליכו לכלבים, והטעם הוא פשוט כמו שכתב המהר"ל מפרג, כי הכלבים היו שומרים את עצמם בעת הצורך מלחרוץ לשונם, כמו שכתוב "ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו" והאדם אשר חלק לו ה' בינה ודעת, לא יוכל לעצור את יצרו מזה, על כן הוא גרוע ממנו.

43. הרשב"ם מפרש שעושה מלאכה בחולו של מועד, וכן גם מפרש רבינו יונה במסכת אבות פרק ג' משנה י"א. אולם רש"י במסכת אבות מוסיף עוד פירוש שנוהג בהם מנהג חול באכילה ושתיה. והרמב"ם בהלכות יום טוב פרק ו' הלכה ט"ז מפרש מבזה את המועדות שאינו מקיים דין כבוד יום טוב, ומשמע שמפרש דין זה רק על יום טוב עצמו ולא על חול המועד, ומבאר הזכרון שמואל שהלשון "מבזה" הכריח את הרמב"ם לפרש שדין זה נאמר על יום שיש בו דין כבוד דהיינו יום טוב, ורבינו יונה שמפרש את המשנה על העושה מלאכה בחול המועד, מאריך להסביר מדוע זה נחשב מבזה, ומבאר משום שכשעושה מלאכה מראה בכך שמחשיב את חול המועד ליום חול ולכן נחשב מבזה, והרמב"ם סבר שלשון מבזה שייך רק ביום שיש בו דין כבוד, ורש"י שמפרש במסכת אבות שמבזה באכילה ושתיה דרך יום חול, אפשר לפרש שסובר שיש גם בחול המועד דין כבוד

לנו", זו שעבוד מלכויות. [שדבר זה אין אנו מבקשים בזכותנו. מהרש"א].

איכא דאמרי: אמר רבי יוחנן: "לא לנו ה' לא לנו", זו מלחמת גוג ומגוג.

רב נחמן בר יצחק אמר: הטעם שאנו אומרים את ההלל שלנו, מפני שיש בו מילוט נפשות של צדיקים מגיהנם.

שנאמר "אנה ה', מלטה נפשי".

חזקיה אמר: הטעם הוא מפני שיש בו ירידתן של צדיקים [חנניה מישאל ועזריה] לכבשן האש, ועלייתן ממנו.

ירידתן: דכתיב "לא לנו ה' לא לנו", אמר חנניה בירידתו לכבשן האש.

"כי לשמך תן כבוד", אמר מישאל.

"על חסדך ועל אמונתך", אמר עזריה.

"למה יאמרו הגוים", אמרו כולן.

עלייתן מכבשן האש: דכתיב "הללו את ה' כל גוים", אמר חנניה.

"שבחוהו כל האומים", אמר מישאל.

"כי גבר עלינו חסדו", אמר עזריה.

"ואמת ה' לעולם הללויה", אמרו כולן.

ויש אומרים: ואמת ה' לעולם", גבריאל אמר.

שבשעה שהפיל נמרוד הרשע את אברהם אבינו לתוך כבשן האש. אמר גבריאל לפני הקב"ה: רבונו של עולם! אני ארד ואצנן את הכבשן ואציל את הצדיק מכבשן האש.

המקבל לשון הרע שמאמין לדברים [ומכל מקום לחשוש צריך, רשב"ם]. וכל המעיד עדות שקר בחבירו, ראוי להשליכו לכלבים.

שנאמר "לכלב תשליכון אותו", וכתיב בתריה "לא תשא שמע שוא", שלא תקבל לשון הרע וקרי ביה "לא תשיא", שלא תגרום לאחרים לקבל לשון הרע.

והוינן בה: וכי מאחר דאיכא הלל הגדול שהוא משובח יותר. כפי שהתבאר לעיל שכתוב בו "נותן לחם לכל בשר", אנו, מאי טעמא אמרינן במועדים ועל כל צרה שלא תבא האי, את ההלל שלנו?

ומשנינן: משום שיש בו חמשה דברים הללו של גאולה,

א. יציאת מצרים.

ב. זקריעת ים סוף.

ג. ומתן תורה.

ד. ותחיית המתים.

ה. וחבלו של משיח.

ומבארת הגמרא: א. יציאת מצרים, דכתיב "בצאת ישראל ממצרים".

ב. זקריעת ים סוף, דכתיב "הים ראה וינזם".

ג. מתן תורה, דכתיב "ההרים רקדו כאלים", בשעת מתן תורה.

ד. תחיית המתים, דכתיב "אתהלך לפני ה' בארצות החיים".

ה. חבלו של משיח, דכתיב "לא לנו ה', לא לנו". ואמר רבי יוחנן: "לא לנו ה', לא לנו".

באותה שעה פתח גבריאל ואמר: "ואמת ה' לעולם" שקיים לי הבטחתו שהבטיחני שאני אזכה להציל מבני בניו של אברהם.

רבי נתן אומר: "ואמת ה' לעולם", דגים שבים אמרוהו,

כדרב הונא. דאמר רב הונא: ישראל שבאותו הדור מקטני אמנה היו,

וכדדרש רבה בר מרי: מאי מהו הביאור בהאי דכתיב "וימרו על ים בים פוף", מלמד שהמרו ישראל באותה שעה שנבקע להם הים ועברו בתוכו, ואמרו: כשם שאנו עולין מצד אחד של הים כך המצריים עולים מצד אחר של הים, ורודפים אחרינו!

אמר לו הקב"ה לשר של ים: פלוט אותן את המצריים ליבשה!

אמר השר של ים לפניו: רבונו של עולם! כלום יש עבד שנותן לו רבו מתנה, פרנסה לדגים, וחוזר ונוטל ממנו?

אמר לו הקב"ה: אתן לך במקומם אחד ומחצה שבהן, פי אחד וחצי מהם.

אמר לו שר של ים: רבונו של עולם! וכי יש עבד שתובע את רבו? ומי יערוב לי שאכן תקיים הבטחתך.

אמר לו הקב"ה: אני יחיד בעולמי, והוא אברהם, יחיד בעולמו! ונאה ליחיד להציל את היחיד! כלומר, שהקב"ה בעצמו הצילו.

ולפי שהקב"ה אינו מקפח שכר כל בריה. אמר לגבריאל: תזכה ותציל שלשה מבני בניו של אברהם אבינו מכבשן האש. דהיינו, חנניה מישאל ועזריה.

וכשקיים הקב"ה את הבטחתו לגבריאל והציל גבריאל אותם מכבשן האש, אמר "ואמת ה' לעולם", שהוא מקיים הבטחתו.

דרש ר"ש השילוני: בשעה שהפיל נבוכדנצר הרשע את חנניה מישאל ועזריה לתוך כבשן האש, עמד יורקמו, שר הברד, לפני הקב"ה, ואמר לפניו: רבונו של עולם! ארד ואצנן את הכבשן ואציל לצדיקים הללו מכבשן האש.

אמר לו גבריאל ליורקמו: אין גבורתו של הקב"ה בכך! שהרי אתה שר ברד והכל יודעין שהמים מכביין את האש!

אלא אני, שר של אש⁽⁴⁵⁾ ארד ואקרר את

הכבשן מבפנים כדי להצילם, ואקדיח את הכבשן מבחוץ כדי לשרוף את הזורקים אותם לתוך הכבשן, ואעשה נס בתוך נס!

אמר לו הקב"ה: רד!

לאש, בזה אחז שר הברד, שארבה עדיף ששר של ברד יהיה השורף, וגבריאל טען כנגדו, שבכל זאת עדיף שהנס שנעשה לצדיקים עצמם, כלומר, כיבוי הכבשן, יעשה על ידי שר של אש, שזה נס גדול יותר משר של ברד, מאשר הנס של ענישת הרשעים בחוץ, שבזה אכן יהיה נס גדול יותר אם שר של ברד ישרפם. אולם עדיף הנס לצדיקים עצמם.

45. החתם סופר מקשה מדוע בא יורקמו שר הברד כשהשליכו את חנניה מישאל ועזריה לכבשן האש, ומדוע לא בא כשהשליכו את אברהם אבינו לכבשן האש. ומתרחץ שבמקרה של אברהם אבינו, הבין שר הברד מעצמו שאין זה חידוש שמים מכבים אש, ועדיף שירד שר של אש לכבות האש. אבל במקרה של חנניה מישאל ועזריה, שנשרפו בחוץ כל האנשים שזרקום